

İSLAM'DA KALKINMANIN DİNAMİK GÜÇLERİ

Prof. Dr. Fahri KAYADİBİ*

ÖZET

İslam dininde kalkınmaya engel teşkil edecek bir unsur bulunmayıp bunun aksine kalkınmayı, ilerlemeyi, insanlığın yükselmesini sağlayıcı çok sayıda dinamik esaslar mevcuttur. İnsanlığı maddi ve manevi sahada yükselterek onun mutluluğunu hedefleyen İslam, statik değil dinamik bir dindir. Bu durumuyla da tembelliğe, yerinde saymaya veya geri kalmaya tamamen karşıdır. O, her gün bir önceki güne göre daha ileride olmayı ister.

Eğer İslam dünyası geri kalmışsa, bu durumları İslam dininden değil, Müslümanların kendi hata ve noksanlıklarındandır. Belki İslam'ın özünden uzaklaşmış olmaları, yanlış yorumları ve bu dinin dinamik esaslarını yerine getirmemiş olmaları kendilerini İslam'ın da istemediği bir duraklamaya sürüklemiş olabilir. Çünkü Müslümanlar bu dinamik esaslara sıkıdan sıkıya bağlı oldukları zamanlar parlak medeniyetler kurmuşlardır.

Burada tamamı dinamik olan İslam dininin kalkınmayı sağlayıcı bir kısım esasları kısaca anlatılmaya çalışılmıştır. Makalede insan, akıl, ahlak, eğitim, bilim, insan hakları, çalışmaya ve sosyal dayanışma gibi konulara ağırlık verilmiştir. Bunlar ise insanlığın ilerlemesi, kalkınması ve mutluluğa ermesi konusunda çok önemli hususlardır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Dinamizm, İlerleme, Kalkınma, Mutluluk

ABSTARCT

THE DINAMIC FORCES OF DEVELOPMENT IN ISLAM

There is no obstacle in the religion of Islam to progress, but there are so many dynamic principles of improvement for the developing of human beings. Essentially, Islam is not static but a dynamic religion that aims to happiness of human being through ascending in the material and spiritual fields. So, it stands exactly against to laziness, remains behind or being undeveloped. It wants to be much more improved day by day.

If Islamic world has backwardness today, the responsibility of this is not the religion of Islam itself, but the Muslim's own fault and incompleteness. Probably having been distant from

* İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dekanı

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 15, Yıl: 2007

the essence of Islam, misinterpretations and being failed to carry out the dynamic principles caused to the pause which Islam doesn't want to. When Muslims had obeyed the dynamic principles of Islam, they established brilliant civilizations in the past.

In this article, I try to explain briefly some of the dynamic principles, which provided the development of Islam. The subjects include the following: human, mind, ethic, education, human rights, work and social solidarity. These are very important for development and attainment to happiness of human being.

Key Words: Islam, Dynamism, Improvement, Progress, and Happiness

GİRİŞ

İslam dini, kalkınmanın dinamik gücüdür. Son iki yüz yıldan beri İslam dünyasının geri kalış sebebini İslam dinine bağlayan görüşler ortaya atılmaktadır. Bu görüşlerin sahipleri bazen İslamiyet'i çağın şartlarına uydurmak, şartlara göre dinde yenilik ve değişiklikler veya reformlar yapılması gerekliliğinden söz etmektedirler. Oysa İslam dini her çağa ve her yeniliğe kıyamete kadar cevap verebilecek bir dindir. Çünkü ana kaynak Kur'an tahrif edilmemiş ve daima çağların önünde olmuştur. Ancak yeni çıkan durumlara Kur'an'ın çerçevesinde yeni yorumlar yapılarak cevap verilemiyorsa, Kur'an'm gerisinde kalmışsa, bu da Müslümanların kendi hata ve yanlışlıklarındandır. Suçu dine yüklemeye kimsenin hakkı yoktur. Çünkü İslam dini statik değil, dinamik bir dindir.

Müslümanların birkaç yüzyıldan beri durakladıkları ve geriledikleri bir gerçektir. Bunun bir çok sebebi vardır. Kalkınamamayı, gerilemeyi İslam'a bağlamak bir yanılgı veya gerçeği tam bilmemektir. İslam dini kalkınmaya engel bir din olsaydı koskoca bir "İslam Medeniyeti" nasıl kurulabilirdi? İslam dinini ilerlemeye, kalkınmaya mani bir din olarak görmek yüzyıllara hükmetmiş olan bu büyük medeniyeti inkâr etmek veya görmezlikten gelmek olur. Bu da tarihi yok saymak demektir.

İslam dini insanın iki dünya mutluluğu için gelmiştir. O, üstelik öbür dünyadaki mutluluğu insanların bu dünyadaki çalışmalarına, hayırlı iş ve düşüncelerine dayamıştır. Öyleyse mutluluk için kalkınmayı ve ilerlemeyi sağlayacak temel esasları da ortaya koyması kaçınılmaz bir gerçektir. Mamafih

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 15, Yıl: 2007

bu din kalkınmanın temelinde yatan eğitim, bilim, çalışma, zamanı iyi kullanma, sosyal dayanışma, ahlak, insan hakları ve devamlı ilerleme gibi esasları Müslümanlara görev olarak yüklemiştir. Nitekim Müslümanlar bu vazifelerini yerine getirdikleri dönemlerde ilerlemişler, görevlerini yerine getirmedikleri zamanlarda ise gerilemişlerdir. Biz burada ilerlemeyi sağlayan bu dinamik esasların önemli gördüğümüz bir kısmını izah etmeye çalışacağız. Bu izahlardan bir memleketin, bir milletin, bir toplumun yükselmesi ve kalkınması için İslam dininde ne kadar etken esasların olduğunu göreceğiz.

Şu da bir gerçektir ki, bir toplumun veya ülkenin kalkınması, ilerlemesi sadece bir faktöre bağlı değildir. Tek bir faktör, kalkınmanın dinamik gücü asla olamaz. Kalkınma çok yönlü faktörlere bağlıdır. İyi yetişmiş insan faktörü bunların başında gelir. Bundan başka kalkınmada, coğrafi (tabiat şartları, toprak, iklim, yeraltı kaynakları), ırkî, dinî, fikrî, iktisadî, tarihî, sosyal ve kültürel faktörler gibi çok yönlü etkenler vardır. Bu nedenle kalkınmayı ilerlemeyi yahut geri kalmayı sadece dine bağlamak hiç doğru değildir. Biz burada kalkınmayı sağlayıcı bu dinamik güçlerin bir kısmını ele alarak, bu güçlerin İslam toplumunda oynadığı

A-Kalkınmada En Etken Faktör Olan İnsana Önem Verilmesi

Kalkınmanın en dinamik unsuru İnsandır. Cenab-ı Allah, Kur'an-ı Kerim'de "Biz insanı, en güzel suret ve biçimde yarattık"¹ diyerek insanı övmüş ve ona önem vermiştir. "Biz insanı çok şerefli kıldık"² diyerek de onun şeref ve üstünlüğünü vurgulamıştır. İslam dini de insana gelmiş olup onun mutluluğu için gerekli hususları içermektedir. İnsana faydalı olanı emir ve tavsiye etmiş, zararlı olanları da yasaklamıştır. Onun maddî ve manevî gelişiminin sağlanmasını istemiştir. Akıl, beden ve ruh sağlığını koruyucu tedbirler koymuştur. İnsan sağlığının temelinde yatan temizliği emretmiş ve ibadetlerin ön şartı yapmıştır. İnsanın malına, canına ve haklarına verilecek zararları

¹ Tîn, 4. (İnsanın üstünlüğü konusunda diğer âyetler: Bakara, 30,34; A'raf, 11,69,74,172,173; Hicr, 29,30; İsrâ, 61,62,70; Tâ-Hâ,55; Teğâbün, 3.)

² İsrâ, 70.

yasaklayarak insanı korumaya almıştır. İnsanın eğitilmesi, yetişmesi, ahlaklı olması, haklarının gözetilmesi ve mutlu olmasını istemiştir. Bu hususlar makalemiz içinde ayrı başlıklar altında anlatılacaktır.

Kur'an-ı Kerim'in 76. Sûresinin ismi de "İnsan"dır. Fakat Kur'an ölülere değil dirilere gelmiştir. Ne yazık ki insanlar onu hep ölülerinin arkasından okunan bir kitap kabul ederek, ölmüşlerinin arkasından okumuşlardır. İçindeki dinamik esasların diriler için olduğunu ve dirilerin bunları tutması gerektiği gerçeğini yeterince görmemişlerdir. Bu da dinamik olan İslam dinini Müslümanların bazı dönemlerde statik (durağan) olarak yaşaması gibi acı bir tabloyu doğurmuştur.

İnsanların ilk barınak ve mesken biçimlerinden bugüne kadar ortaya koydukları örnekler ve eserler insan gelişimindeki zekâ, bilgi ve san'at kabiliyetlerinin üstünlüğünü belirtir. İnsanın yumak yumak ve belirsiz bir yığın kabiliyetlerle donanmış olduğunu ve yeni dünyayı da bu kabiliyetlerle oluşturduğunu gösterir.³ Bunun için İslam, Allah'ın övgüsüne mazhar olan insana gelmiştir ve insana önem vermiştir, dirilere hitap etmiştir. Diriler, Kur'an ve sünnette bulunan kalkınmanın dinamik esaslarını iyi anlayıp uygulamalıydılar. Nitekim insan kendi yaratılışına ve kabiliyetlerine uygun hareket edemediği takdirde, onun "En aşağıların aşağısına çevrilip indirileceği, ancak iman edip güzel işler üretenlerin bundan müstesna olduğu ve bunlar için büyük bir ecir olduğu"⁴ açıkça belirtilmiştir. İnsanın ilerlemesi ve gerilemesi de kendi elindedir. Nitekim Şûrâ Sûresinde: "Başınıza gelen her hangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir"⁵ denmiştir. Şu durumda çeşitli niteliklerle donatılmış olan insan, kendisine yüklenen önemli fonksiyon ve görevleri yerine getirdiği takdirde yükselecek, getirmedeği zaman da çok aşağı durumlara düşecektir.

³ Hilmi Ziya Ülken, İslam Düşüncesine Giriş, İst., 1954, s.51.

⁴ Tîn, 5, 6, 7.

⁵ Şûrâ, 30. (Bu konuda diğer bir kısım âyetler: "Herkesin kurtuluşu çalışmasına bağlıdır" Tur, 21; "Herkesin kazancı ancak kendisine aittir. Kimse başkasının günahını çekmez" Enam, 164; "İnsan için ancak çalıştığına karşılığı vardır" Necm, 39; "Namaz bitince yeryüzüne dağılın, Allah'ın fazlından nasîp arayın" Cuma, 10; "İnsanların elleriyle kazanmış oldukları yüzünden denizde ve karada bozgun çıktı" Rûm, 41.)

Kalkınmada en önemli faktör yetişmiş ve nitelikli insan gücüdür. Çeşitli kabiliyet ve yeteneklerle donatılmış insanın bu kabiliyet ve yetenekleri eğitim yoluyla geliştirilerek nitelikli insan gücüne sahip olmak gereklidir. Nitelikli insan gücünün yetişmesi için İslâm dini eğitime ve insanı üstün vasıflı yapacak ahlâkî değerlere önem vermiştir.

Bir ülkede önemli olan, kalkınma için gerekli gelişmeye en uygun katkısı bulunabilecek sahalarda bir insan gücü arzının görülmesidir. Belirli sahalarda bir fazlaya sahip oluş, diğer bazı sahalarda ise, bir açlıkla karşılaşılması, birçok ülkenin karşı karşıya olduğu bir problemdir. Genellikle, gelişmekte olan ülkelerin meslekî ve teknik insan gücü açığı buna bir örnektir. Önemli olan, kalkınma için gerekli ve gelişmeye optimum katkısı bulunabilecek sahalarda bir insan gücü eksikliğinden ziyade, fazlasının bulunmasıdır.⁶ Nitelik ve nicelik bakımından yeterli hale gelen ve kalkınmaya en uygun katkıda bulunabilecek insan gücünün, aynı zamanda, ekonominin ihtiyaç duyduğu sahalarda bulunması da şarttır.⁷ Şu durumda eğitim yoluyla nitelikli insan gücünü yetiştirirken istihdam açısından da ihtiyaçları gözetmek gereklidir. Her sahada noksan değil fazladan yetişmiş insan gücü bulunmalıdır.

Bunun için İslam dini kalkınma ve ilerlemede baş rol oynayacak olan insana ve onun eğitilerek yetiştirilmesine çok önem vermiştir.

B-Akla ve Tefekküre Önem Verilmesi

İslam dininin akla büyük önem verdiği görülmektedir. Öncelikle, İslam dini akılı ve akıllıyı hedef almış, onu muhatap edinmiştir. Kur'ân-ı Kerim akıllı insana inmiştir. İlahi emanetler akla teslim edilmiştir. Peygamberler, akıl sahibi insanlara gönderilmiştir. Bu konuda Hz. Peygamber, "Akıllı olmayanın dini de yoktur"⁸ ve "Allah akıldan daha değerli bir şey yaratmamıştır"⁹ demiştir. Bundan dolayı akıl insan için en büyük bir değerdir. İnsan akılı derecesinde

⁶ Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji*, İstanbul 1984, s. 291.

⁷ Erkal, a.g.e., s.292

⁸ Acluni, *Keşfu'l-Hafa*, II, 362 (Hadisin müker olduğu da zikredilmektedir).

⁹ Ragıp el-İsfahani, *Müfredat fi Garib'il-Kur'an*, Beyrut ts "Akıl Maddesi", s. 511.

başarılarla ulaşır. Ayrıca akıl hem bilimin hem de İslam'da sorumluluğun kaynağıdır. Aklı olmayanın sorumluluğu yoktur.

Düşünen, tefekkür eden ve aklını çalıştıran kulunu Allah, Kur'an'da övmektedir. Akıl, insanı daima düşünmeğe ve çalışmaya sevk eder. Bu sebeple Allah, akıl sahiplerinin akıllarını çalıştırmalarını istemektedir.¹⁰ "Allah, akıllarını kullanmayanları pislik içinde kor"¹¹ buyurulmuştur. İnsan, düşündüğü, tefekkür ettiği ve çalıştığı zaman her sahada ilerleyecek ve mutluluğa erecektir. Allah'ın insanlara bahsettiği en büyük nimet olan akli çalıştırmamak ise insanın felakete düşmesi için yeterlidir.

Aşağıda zikredeceğim Hz. Peygamberle eşi Hz. Aişe arasında geçen bir konuşma aklın hem dünya hem de ahret için önemini vurgulamaktadır:

Bir gün Hz. Aişe, Efendimize:

"-Ya Resûlallah! İnsanlar dünyada birbirlerinden neleriyle temayüz ederler?" diye sorunca, Efendimiz bu suali,

"-Akıllarıyla" diye cevaplandırmıştır. Bu cevabı müteakip Hz. Aişe,

"-Ya ahirette neleriyle temayüz ederler?" diye sordu. Efendimiz bu suali de aynı cevapla cevaplandırdılar:

"-Akıllarıyla."

Bu ikinci cevapta hayrete düşen Hz. Aişe:

"-Ya Rasulallah! İnsanlar ahirette amellerine göre mükâfat ve mücazat görmeyecekler mi?" deyince, Efendimiz buyurdular ki:

¹⁰ Kur'an'da akıl ve tefekkür konusundaki ayetlerin bir kısmı: Bakara, 44, 73, 75, 76, 164, 169, 170, 171, 197, 242, 269; Âi-i İmran, 7, 65, 118, 190; Mâide, 58, 100; Enâm, 32, 126, 151; A'raf, 169; Enfal, 22; Yunus, 16, 42, 100; Hud, 51; Yusuf, 2, 109; Ra'd, 4; Nahl, 12, 67; Hac, 46; Mü'minûn, 80; Nûr, 61; Furkan, 44; Şuarâ, 28; Kasas, 60; Ankebût, 35, 43, 63; Rûm, 24-28. Yâsin, 62, 68; Sâffât, 138; Zümer, 9, 43; Mü'min, 54, 67; Zuhrûf, 3; Câsiye, 5; Hucurât, 4; Hadid, 17; Haşr, 14; Mülk, 10; Ra'd, 19; İbrahim, 52.

¹¹ Yunus, 100.

“Herkes akli kadar iş işlemecek mi?”¹²

Bu hadisten anlaşıldığı kadar insan her iki dünya için de aklını kullanması gerekiyor.

C-Eğitim ve Bilime Önem Verilmesi

Kalkınmanın temelinde eğitim yatar. Bir ülkenin kalkınmışlığının seviyesi eğitilmiş insan gücü ile paraleldir. Bunun için tarih boyunca toplumlar insan eğitimine önem vermiştir. Eğitim-öğretim yoluyla onun gücü, enerjisi ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi ülkelerin ve toplumların en önemli uğraşısı olmuştur. Çünkü sosyal gelişme, her sahada ilerleme, ekonomik büyüme ve millî kültürün nesilden nesile intikali ancak insanın eğitilmesi ile mümkün olabilmektedir. Bilgi, davranış ve kabiliyetlerin geliştirilmesi ve kişiye kazandırılması ancak eğitim ile mümkündür. Eğitimden faydalananların sosyal tabakalaşma piramidinde yukarı doğru hareket edecekleri, yeni statüler kazanacakları ve buna bağlı olarak meslek edinecekleri¹³ muhakkaktır.

İslam dininin ilme ve eğitim-öğretime vurgusu çok güçlüdür. İslam, bilim, öğrenme, öğretme, eğitime, yetiştirme ve olgunlaştırma dinidir. Kur'an'ın bütün âyetlerinde esas itibarıyla Hz. Peygamber tarafından öğrenme ve onun aracılığı ile öğretme vardır. Her âyet, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak bir öğrenme ve öğretmedir. Hz. Peygamber vahiy yoluyla Allah'tan öğrendiklerini Müslümanlara öğretirdi. Anlamadıkları hususları izah eder ve belirli bir olgunluğa eriştiren kadar eğitici faaliyetlerine devam ederdi.

Yüce Allah (C.C.) Peygamberlerine gönderdiği vahiy yoluyla yarattığı insanın eğiticisi olmuştur. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'in ilk âyeti, Yüce Allah'ın Peygamberine ilk hitabı “Oku” emri olmuştur. Alak sûresinin başında yer alan âyetlerde “Seni yaratan Rabbinin adıyla oku. O, insanı kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin nihayetsiz kerem sahibidir. O kalemle yazmayı öğretendir. İnsana bilmediği şeyleri o öğretti.”¹⁴ buyurmuştur. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de

¹² Bkz. Haris b. Ebû Üsâme (v. 282h.), Mütunedü'l-Hâris (Zevâdu'l-Heysemî), Medine 1992, II, s.805, hadis no: 823; Ahmed Hamdi Akseki, İslâm, s. 504-505; Mehmet Oruç, İslam Dinine Tasavvufî ve İlmî Bakışlar, Ankara 1952, s.23.

¹³ Mustafa E. Erkal, Sosyoloji Konferansları, 22. Kitap, (İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını), İstanbul 1988, s.7.

¹⁴ Alak, 1-5.

Allah Teala'nın Hz. Adem'e bütün isimleri öğrettiği¹⁵, Davut Aleyhisselam'a zırh-elbise sanatını öğrettiği¹⁶ zikredilmektedir. Esasen Yüce Allah'ın bir ismi ve sıfatı olan "Rab" kelimesinin terbiyeci-egitimci anlamına geldiğini göz önünde bulundurursak Rabb'imizin eğitim-öğretime ne büyük önem verdiğini daha iyi anlamış oluruz.

Bilime, bilgin, öğrenmeye ve öğretmeye önem veren bazı âyet ve hadisleri burada belirtmek faydalı olacaktır:

"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"¹⁷

"İlim (hikmet) her kadın ve erkek üzerine farzdır."¹⁸

"Beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz."¹⁹

"İlim Çin'de dahi olsa öğreniniz."²⁰

"İlim öğrenin ve onu insanlara öğretin."²¹

"İlim Mü'minin kaybolmuş malıdır, onu nerede bulursa alır."²²

"En faziletli sadaka Müslüman'ın ilim öğrenip sonra onu Müslüman kardeşine öğretmesidir."²³

"Bilginler (el-Ulemâ) Peygamberlerin mirasçılarıdır."²⁴

"Kim ilim yoluna girerse Allah da onun cennete giden yolunu kolaylaştırır."²⁵

"Çocuklarınıza hoş muamelede bulunun ve onları güzel eğitin."²⁶

¹⁵ Bakara, 31.

¹⁶ Enbiya, 80.

¹⁷ Zümer, 7.

¹⁸ Mubammed b. Abdullah el- Hatib et-Tebrizî, Mişkat'ül-Mesabih, Beyrut 1985, s.85, Siinen-i İbni Mace, Mukaddime, 17, Kahire 1952, 1/81.

¹⁹ Eş-Şeyh Mansur Ali Nâsif, et-Tacu'l-Câmiu li'l-Usûl fi Ahâdisi'r-Resûl, Kahire 1935, C.I, s.65.

²⁰ Beyhaki, Şuabu'l-İman, Beyrut 1990, c. II, s. 254.

²¹ ed-Darimî, Sünen, el-Muk. , B.24, İstanbul 1981.

²² Muhammed b. Abdullah el-Hatib et-Tebrizî, Mişkat'ü-l-Mesabih, Beyrut 1990.

²³ Celâleddin Abdurrahman es-Süyutî, el-Feth-ul Kebir, Mısır 1350,c.I, s.120.

²⁴ Buhari Ebu Abdullâh Muhammed b. İsmail, Sahihu'l-Buhari, İstanbul 1981, c.III, s.120.

²⁵ Buhari, Sahihu'l-Buharî, c.I, s. 25.

²⁶ İbn Mace Ebu Abdullâh, es-Siinen, Kahire 1313, c.I,s.204.

“Hiçbir ana-baba çocuğuna güzel terbiye (eğitim) den daha iyi bir miras bırakamaz.”²⁷

“Allah beni bir muallim (öğretici) olarak gönderdi”²⁸ diyen Hz. Muhammed kendisinin de bir eğitici olduğunu açıklamıştır.

Cahiliye devrinin cehaletini, çirkinliklerini, taklitçiliğini ve hurafelerini reddeden Hz. Muhammed ilme ve hikmete sarılarak: “Allah’ım ilmimi artır”²⁹ diye devamlı dua etmiştir.³⁰ Üstelik “İki günü birbirine eşit olan Müslüman zarardadır.”³¹ diyerek devamlı ilerlemeyi istemiştir.

Diğer taraftan Kur’an-ı Kerim’in âyetlerine baktığımızda insanın kendisini tanıyıp bileceği konulara bakmayı emreden 350, yeryüzünü araştırmaya teşvik eden 50’den fazla âyet mevcuttur.³² Eğitim-öğretim ve pozitif ilimlere işaret edenlerin ise 750 civarında âyetin olduğunu görmekteyiz.³³ Aklı kullanmayı öngören âyetlerin sayısı 65, cehaleti, bilgisizliği yeren âyetlerin sayısı ise 25 kadardır. Bu durum da göstermektedir ki; İslam Dini bilim, eğitim ve öğretime çok önem vermektedir. Cehalet ve bilgisizlik ise en büyük düşmanıdır.³⁴

Görülüyor ki İslam Dini kalkınmanın en itici gücü olan eğitim-öğretim ve bilime çok önem vermiştir. Fakat Müslümanlar eğitim-öğretim ve bilime aynı ölçüde önem verebilmişler midir?

D-Ahlâka Önem Verilmesi

Güzel ahlâkın olmadığı toplumlarda insan haklarına yeterince dikkat edilmediğinden ahenkli bir yaşayışı bulmak da mümkün değildir. Güven

²⁷ ç-Şeyh Mansur Ali Nâsîf, a.g.e. , Kahire 1935, C.V, s.8.

²⁸ İbn-i Mace Ebu Abdullah, Sünen, Mukaddime, Kahire 1372, Nr.229.

²⁹ Tahâ, 114.

³⁰ Fahri Kayadibi, “İslam Dini’nin Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem” İ.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı:4, İst.2002, s.34-35.

³¹ Ed-Deylemî, el-Firdevs, Beyrut 1986, C.III, s. 611.

³² A. Nevfel, el-Kurân ve'l İmu'l Hadis, Mısır, Tarihsiz, 28.

³³ Tantavî Cevheri, el-Cevahir, Mısır, 1931, 1/7; Celâl Kurca, Kur’ân ve Bilim, İstanbul 1997, s. 40.

³⁴ Kayadibi, a.g.e. s. 33-34.

sarsılır. İş, görev ve sorumluluklar gereğince yerine getirilmez. Çalışma düzeni bozulur. Üretim düşük, ürünler kalitesiz olur. Mal ve can güvenliği kalmaz. Toplumda yalan, haset, kin, düşmanlık hırsızlık ve haksızlıklar kol gezeceğinden hiçbir huzur olmaz. İnsanlar, çalışma hayatında ahenk kalmadığında hiçbir sahada ilerleme ve kalkınma sağlayamaz. Bunun için İslam dini bu önemli konunun üzerinde önemle durmuş ve son peygamber Hz Muhammed insanlığa güzel ahlakta örnek olmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamberin ahlâkı "Muhakkak ki sen en büyük ahlâk üzeresin"³⁵ diye övülmüştür. Kendisi de "Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim"³⁶ buyurmuştur. O'nun kişiliği ve ahlâkı bütün insanlar için örnektir. Bunun için Kur'an-ı Kerim'de "Andolsun, Allah'ın Resülünde sizin için güzel örnek vardır"³⁷ buyurulmuştur.

Kur'an-ı Kerim güzel ahlâkı, iyiliği, doğruluğu, dürüstlüğü, adâleti, iffeti, cesareti, sabrı, nefse hakimiyeti, ana-babaya itaati, muhtaçlara yardımı, emanetlere riayeti, verilen sözü yerine getirmeyi, hainlik etmemeyi, iftirada bulunmamayı, barış içinde yaşamayı, kimseye zarar vermemeyi, yalancılık yapmamayı, hilekârlık yapmamayı, aldatmamayı, cimrilik yapmamayı, kan dökmeyi, zulüm yapmamayı, kinci olmamayı, israf etmemeyi, hayırlı işlerde yarış yapmayı, çalışmayı, dayanışmayı, kul hakkı yememeyi, kardeşliği, dayanışmayı ve her türlü güzelliği insandan ister. Kısaca iyilikleri emir, kötülükleri de yasaklar.

Resulullah'ın ahlâkı da Kur'an ahlâkından ibaretti³⁸. Kur'an insandan ne istemişse hepsi onda mevcuttu. Bunun için Kur'an, insanlardan O'nu örnek almalarını istemiştir, Onda örnek alacak özelliklerin olduğuna dikkati çekmiştir.

Hız. Peygamberi kendisine örnek olarak Kur'an ahlâkıyla ahlâklanan insanlarda ve bu insanlardan oluşan toplumlarda bir kötülük, tembellik ve bir

³⁵ Kalem Sûresi, âyet:4.

³⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 2, s. 381; Muvattâ, "Hüsni'l-Huluk", 8; Buharî, Edebülmüfred, s.78.

³⁷ el-Ahzâb Sûresi, âyet:21.

³⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsued, c.6, s. 216; Ebû Davud, Sünenü Ebi Davud, c.2, s.40; İbn-i Sa'd, Tabakat, c. 1, s.364.

geriye gidiş bulmak mümkün olur mu? Böyle bir toplumda yaşanan her türlü güzellik paralelinde ilerleme ve kalkınma kendiliğinden oluşur.

E-İnsan Haklarına Önem Verilmesi

İnsan haklarının olmadığı yerde hiçbir gelişme, ilerleme ve kalkınma olmaz. Böyle bir ortamda insanlar endişeli, tedirgin, güvensiz, atılmızsız, üzgün, kırgın, acılı, bitkin, emniyetsiz ve haksızlığa uğramış olmanın buruk ezikliği içinde hayata küskün bir şekilde yaşarlar. Kabiliyet, beceri ve yeteneklerini kullanamazlar. İnsanların ilerleme ve kalkınmaya katkıları beklenemez.

İslam dini insan haklarına son derece büyük önem vermiştir. İslam dini geldiğinde daha önceki haksızlıkları, vahşeti, zulmü, ezilmişliği, sınıf ayrılıklarını ve kula kulluğu kaldırarak insanlara insanca yaşama ortamını hazırlamıştır.

İslam dininin insanlara sağladığı bazı önemli hakları başlıklar halinde şöyle sıralayabiliriz:

- 1.Yaşama hakkı³⁹
- 2.Mülkiyet Hakkı⁴⁰
- 3.Hürriyet hakkı⁴¹
- 4.Eşitlik Hakkı⁴²
5. Kişiliğini, namus ve şerefini koruma hakkı⁴³
6. Mesken dokunulmazlığı⁴⁴
- 7.Din ve inanç hürriyeti⁴⁵

³⁹ Nisa, 93; Maide, 32.

⁴⁰ Bakara,188; Nisa, 29.

⁴¹ Şûrâ, 41; Hac, 41.

⁴² Hucurât, 13; İbn Hanbel, Müsned, V, 411.

⁴³ Nûr,34; Hucurât, 11-12.

⁴⁴ Nûr, 27-28.

⁴⁵ Bakara, 256; Gâşiye, 21-22; Kâfirûn, 6.

- 8.Özel hayatın gizliliği⁴⁶
- 9.Kanun önünde eşitlik ve adâlet⁴⁷
- 10.Evlenme ve aile kurma hakkı⁴⁸
- 11.Adâlete başvurma hakkı⁴⁹
- 12.İşkenceden korunma hakkı⁵⁰
13. Çalışma Hakkı⁵¹
14. Eğitim-öğretim hakkı⁵²
- 15.Azınlık hakları⁵³

Bu haklar insanlara verilen hakların hepsi değildir. İslam dini insanlar, hayvanlar ve bitkilere önemli haklar getirmiştir. Hakların gözetilerek dünyanın canlı-cansız bir ahenk ve uyum içinde olmasını sağlamak istemiştir. Hz. Peygamber “Her hak sahibine hakkını ver”⁵⁴ tavsiyesiyle herkese hakkının verilmesini istemiştir. Bütün hadis kitaplarında yer alan veda hutbesinde de insanlara mal, can, namus, şeref ve diğer haklar konusunu önemle vurgulamıştır. Bir hadiste de insanın ilahi hesap gününde hesabım vermeden kurtulamayacağını şöyle ifade eder: “Ahirette insan, hayatını nerede tükettiğinden, servetini nasıl kazanıp nerede harcadığından, ne gibi işler yaptığından, bedenini nasıl eskittiğinden ve bildikleriyle amel edip etmediğinden hesaba çekilmedikçe Allah’ın huzurundan ayrılamaz.”⁵⁵

İslam dininin sağladığı bütün bu hak ve hürriyetler, sorumluk duygusu insanların çalışıp ilerlemesi, kalkınması ve huzur içinde yaşaması içindir.

⁴⁶ Hucurât, 12-15.

⁴⁷ Nisa, 135; Nahl, 90.

⁴⁸ Nisâ, 1-3; Nur,32.

⁴⁹ Nisâ, 59;

⁵⁰ Hucurât, 12; Tecrîd-i Sarih Tercümesi, IV, 421, VI, 334. Veda Hutbesi.

⁵¹ Tevbe, 105; Ahkâf, 19; Tevbe, 108.

⁵² İsrâ, 23-24; Alak, 1-3.

⁵³ “Dinde zorlama yoktur” Bakara, 256.

⁵⁴ Buhari, K. Es-Savn, bab. 51.

⁵⁵ Tirmizî, K. El-Kıyame, bab:1.

F-İnsanın Çalışıp Kazanmaya Teşvik Edilmesi

Kalkınmanın temelinde insanın kabiliyet, beceri ve yeteneklerini kullanarak planlı bir şekilde çalışması yatmaktadır. Bunun için Kur'an-ı Kerim'de "İnsan için ancak çalıştığına karşılığı vardır,"⁵⁶ denilmiştir. Bununla birlikte yine bir ayette çalışıp üretme konusu şöyle tavsiye edilmektedir: "İş yapıp değer üretin; yapıp ürettiğinizi Allah da Resulü de mü'minler de görecektir. Ve siz, görülmeyen âlemi de görülen âlemi de bilen huzuruna döndürüleceksiniz; o size, yapıp ettiklerinizi birbir haber verecektir."⁵⁷

Hz. Peygamber de. "Hiçbir kimse, el emeğinden daha hayırlı bir lokma yememiştir,"⁵⁸ diyerek insanın en kıymetli ve helal yiyeceğinin hakkıyla çalışıp kazandıkları olduğunu belirtmiştir.

Çalışırken herkesin kendi işini en iyi şekilde yapması gerekmektedir. Her kişi meslek ve sanatının hakkını vererek işini en güzel şekilde icra etmelidir. Bunun için Hz. Peygamber: "Allah işinizi yaparken onu sağlam yapmanızı ister, bundan memnun olur"⁵⁹ buyurmuştur.

Diğer taraftan İslam dini, işlerin en güzel şekilde yapabilecek ehliyetli kişilere verilmesini ister. Bunun için Hz. Peygamber: "İşler ehliyesiz kimselere verildiği zaman kıyemeti bekle!"⁶⁰ buyurmuştur. Şüphesiz işinin ehli olan kişiler kendilerine verilen yükümlülükleri en güzel şekilde yerine getirirler. Bu da üretimde herkesi memnun edecek kaliteyi kendiliğinden doğurur. Kaliteli mal ise rağbet görür, pazarlarda tutunur; üreticisini kazandırır.

Hz. Peygamber: "İki günü birbirine eşit olan Müslüman zarardadır"⁶¹ diyerek bir Müslüman'ın yeni çalışma metotları ve üretim teknolojisi ile her geçen gün daha ileriye gitmesine işaret ettiği düşünülmektedir.

Görülüyor ki İslam dini, helalinden çalışıp kazanmaya, işini sağlam yapmaya ve böylece ekonomik yönden ilerlemeye teşvik etmektedir.

⁵⁶ Necm, 39.

⁵⁷ Tevbe, 105.

⁵⁸ Buhârî, K. El-büyü', bab:15.

⁵⁹ Fethu'l-Kadir, hadis no:1861.

⁶⁰ Buhârî, k. El-İlm, bab:2.

⁶¹ Keşfü'l-Hafa, c. I, s. 305, Hadis No: 2406.

G-Kalkınmayı Sağlayacak Sosyal Dayanışma Esaslarının Konulması

İslam dini kalkınmayı sağlayacak bir takım sosyal dayanışma esaslarını da koymuştur. Fert ve toplumun dayanışması, yardımlaşması ve bu yolla sıkıntılarının giderilerek refah ve mutluluğa ermesi konusunda bir dizi tedbirler getirmiştir. Bunların çoğunu ibadet şeklinde emretmiştir. Bir diğer deyişle sosyal dayanışmayı bir ibadet haline getirmiştir. Bunların bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1-Sevgi ve Saygı

Sevgi ve saygı toplumu, kaynaştıran ve bütünleştiren en önemli bir harçtır. Sevgi ve saygıyı kaybeden toplumların çalışma hayatında, dayanışmasında, yardımlaşmasında ve kaynaşmasında bir verim olmaz. Böyle toplumlarda huzur ve güven de kaybolur. Bunun için Kur'an-ı Kerim Hucurât sûresinde inananları kardeş ilan etmiş ve kardeşçe yaşamalarını istemiştir.⁶² Hz. Peygamber "Birbirinizi sevmedikçe tam anlamıyla inanmış olmazsınız"⁶³ diyerek sevgiyi iman gereği olarak görmüştür. Bir diğer hadiste de "Mü'minler birbirini sevmekte, birbirine merhamet etmekte ve her konuda yardımlaşmada bir beden gibidirler. Vücudun herhangi bir organı hastalanınca, diğer organları da uykusuzluk ve acıyla bundan rahatsız olur etkilenirler."⁶⁴ Burada inananların sevgi, merhamet ve yardımlaşmada bir vücudun organları gibi dayanışma içinde olmaları istenmektedir. Böylesine bir uyum içinde olan her konuda ilerlemenin ve kalkınmanın en önemli örneğini verebilirler. Bunun için bir hadiste "Küçüğünü sevmeyen, büyüğünü saymayan bizden değildir"⁶⁵ denilmiştir. Bir diğer hadiste de: "İçinizden her hangi bir kendisi için sevip istediğini din kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz"⁶⁶ denilerek inananların kendisi için sevdiğini başkaları için de sevmeleri iman gereği görülmüştür.

⁶² Hucurat, 10.

⁶³ Müslim, "İman", 93.

⁶⁴ ^Müslim, "el-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb", 17.

⁶⁵ İbn Hanbel, Müsned, 2/222; İbn Davud, Edeb 58; Tirmizî, Birr ve Sda, 15.

⁶⁶ Buharî, İman, 6; Müslim, İman, 17; İbn Hanbel, Müsned, 3/206.

Sevgi ve saygı kuralları içinde yaşayan toplumlar sorunlarını bir diyalog ve anlayış içinde kolayca çözebilirler. Kalkınmanın ve ilerlemenin önündeki engelleri ortadan kaldırabilirler.

2-Biriik ve Kardeşlik

İslam dini kalkınmanın en önemli ilkelerinden biri olan sosyal bütünleşmeyi sağlayıcı, birlik ve kardeşliği temin edici hususlar üzerinde önemle durmuştur.

Sosyal adâlet meselesini tevhid madalyonunun diğer yüzü kabul eden, herkese insânî ölçüler içinde mutedil bir hayat sürmeyi telkin eden İslâm'ın , günümüz sosyolojisinin henüz idrak ettiği gerçek entegrasyonu çok önceleri tesis ettiği, bugün de aynı entegrasyonu sağlayıcı karakterini koruduğu ve devam ettirdiği rahatlıkla görülecektir.⁶⁷

Hucurât sûresinde "Mü'minler ancak kardeşler..."⁶⁸ buyrulurken Hz. Muhammed de mü'minlerin kardeşliği konusunda şöyle der:

"Müslüman Müslüman'ın kardeşidir; ona hiyanet etmez; onu yaralamaz, küçük düşürmez. Her Müslüman'ın diğerine namusu, malı ve kanı haramdır. Takva işte buradadır. (kalpedir). Bir kimseye kötülük olarak Müslüman kardeşini hor görmesi kâfidir."⁶⁹

Gene inananların birlik ve beraberlik içinde yaşamaları Kur'an-ı Kerim'de emir ve tavsiye edilmektedir:

"Hepiniz birden Allah'ın ipine (Kur'an'a, İslâm'a) sarılın; ayrılığa düşmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmiş ve O'nun nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz."⁷⁰

⁶⁷ zzet Er, Sosyal Gelişme ve İslâm, İstanbul 1994, s.141.

⁶⁸ Hucurât, 10.

⁶⁹ Buhârî, K. El-ikrah, bab:27; Müslim, K. El-birr, hadis no:66.

⁷⁰ Al-i İmran, 103.

Allah ve Resûlüne itaat edilmeyerek çekişmeler ve didişmeler ile ayrılığa düşüldüğünde ise, devlet ve gücün yok olacağını şu âyet çok güzel ifade etmektedir:

“Allah ve Resûlüne itaat edin; birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da devletiniz/gücünüz gider...”⁷¹

Hz. Peygamber de: “Size birlik halinde bulunmanızı tavsiye ederim; ayrılığa düşüp dağılmaktan da şiddetle kaçınmanızı isterim. Zira şeytan, yalnız başına yaşayana yakın olup –iki kişi de olsa- birlikte yaşayanlardan uzaktır. Kim cennetin ta ortasında bulunmak isterse birliğe yönelsin.” buyurmuştur.

Bu âyet ve hadisler birlik ve beraberlik içinde kardeşçe yaşamayı ve bunun gereği olan sosyal dayanışmayı kesin bir şekilde emretmektedir. Birlikten kuvvet doğacağı ve bu kuvvetle de toplumun hem güçlü hem de el birliğiyle daha ileri gideceği muhakkaktır.

3-Karşılıklı Yardımlaşma

İslam dini, inananların karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içinde olmalarını istemiştir. Kur’an’da bütün insanlara “İyilik ve takva (Allah’a karşı sorumluluk bilinci) üzere yardımlaşın”⁷² çağrısı yapılmıştır. Bu âyetle yardımlaşmanın iki yönü vardır. Birisi, Allah’ın rızasına bakan yönüdür (takva), diğeri ise insanların rızasına bakan yönüdür (birr-iyilik). Yardımlaşmada her ikisini de gözeten kimse en büyük mutluluğa erişmiş demektir.⁷³ Hz. Peygamber de “Hayra delalet eden onu yapmış gibidir”⁷⁴ demiştir.

İyilik ve takva üzere yardımlaşmak çok yönlüdür. İlim sahibi bir insan ilmiyle, zengin malıyla, güçlü, gücüyle yardım edecek ve insanlar tek bir el gibi olacaklardır.⁷⁵ İşte bu dayanışma, kalkınmanın en önemli dinamiğidir.

⁷¹ Enfal, 47.

⁷² aide, 2.

⁷³ Maverndi, Edebü’-d-Dünya ve’-d-Dîn, Beyrut, 1978, 148.

⁷⁴ Müslim, “İmare”, 133.

⁷⁵ Faruk Beşer, İslam’da Sosyal Güvenlik, İstanbul 1988, s. 42.

4-Hediyeleşme

Müslümanlar arası hediyeleşme de çok önemlidir. Esasen hemen her toplumda görülen hediyeleşme adetinin neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir geçmişi vardır.⁷⁶ Hz. Peygamber de hediyeleşmenin kural olarak insanlar arasındaki sevgi ve dostluğu geliştirdiğini, kıskançlık, bencillik ve cimrilik gibi kötü duyguları giderdiğini ve rızkın genişletilmesine vesile olduğunu belirterek hediyeleşmeyi teşvik etmiştir.⁷⁷ Hz. Muhammed, kendisine getirilen hediyeleri temiz ve helal olduğu sürece kabul etmiş ve hediyelere yine hediye ile karşılık vermiştir.⁷⁸ Bu konuda “Hediyeleşin ki, birbirinizi sevesiniz”⁷⁹ buyurmuştur. Böylece karşılıklı hediyeleşmenin önemini vurgulamıştır. Hediyeleşmenin karşılıklı meydana getirdiği sevgi, saygı ve dayanışma çalışma hayatında verimliliği artırır. Verimlilik de kalkınmayı sağlayan bir unsurdur.

5-Tasadduk

Sosyal dayanışma konusunda tasadduk önemli bir yer tutar. İslam dini inananlara mallarından tasadduk etmelerini, vermelerini, yedirmelerini, ikram etmelerini ve ihsan etmelerini emir ve tavsiye etmiştir. Her müslüman “yaptığı her şeyden bir gün hesaba çekileceğini...”⁸⁰ “Hayır namına yaptığı her şeyi götüreceği bir günün olduğunu”⁸¹ ve “yapılanların o gün karşılığının tastamam görüleceğini”⁸² bilir. Bunun için her mü'min gücünün yettiği ölçüde bilgisiyle, malıyla ve gücüyle başkalarına yardım yapmak, iyilik etmek duygusuyla doludur.

Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'den Medine'ye hicret esnasında Kuba'ya uğramış, orada Cuma namazını kıldırması ve bu münasebetle irad ettiği hutbede şu sözlere yer vermiştir: “...sizlerden kim bir hurma parçacığı ile de olsa

⁷⁶ Ali Bardakoğlu, “Hediye” DİA, xvii, 151.

⁷⁷ Muvatta, Hüsnü'l-Huluk”, 16.

⁷⁸ Buhârî, “Hibe”, 7.

⁷⁹ Muvatta, “Hüsnül-huluk”, 16.

⁸⁰ Nahl, 19.

⁸¹ Âl-i İmrân, 7.

⁸² Zümer, 70.

kendisini ateşten kurtarabiliyorsa kurtarsın. Sadaka olarak verecek hiçbir şeyi bulunmayanlar ise, tatlılık ve iyilikle bir söz söylesinler...”⁸³ Sevgi ve dayanışma toplumu olan İslam toplumunda, verecek bir şey bulunmaması durumunda en azından güler yüz ve güzel sözlü olmalıdır. Bu da bir tasadduktur.

Tasadduk ve infak etmek konusunda Kur'an-ı Kerim'de çokça tavsiye ve hatırlatma vardır. Bunlardan bir kaçını burada hatırlatmak isterim: “Sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlara... (verdikleri) kat kat yapılır ve onlar için (ayrıca) şerefli bir mükâfat da vardır.”⁸⁴ “Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimizden infak edin.”⁸⁵ Burada infak edilmesi istenirken verilen malın Allah'ın insanlara verdiğinden olduğu hatırlatılmaktadır.

Esasen bu tasadduk Allah'ın insana verdiği mülkten yapıldığından Allah'ın mülkü üzerinde yaşayan bütün insanlığı kapsamaktadır. Allah, insanın inanmasını her kuluna her türlü nimetini verdiğine göre insanların da birbirlerine bu varlıklardan vermeleri gerekir. İnsanları doyuran Allah'ı doyurmuş, giydiren Allah'ı giydirmiş, hasta olmaları halinde onları ziyaret eden Allah'ı ziyaret etmiş gibi olur.⁸⁶ Bir ayet-i kerimede de: “Allah sizi, din konusunda sizinle savaşımayan, sizi yurtlarınızdan sürüp çıkarmayanlara iyilik etmekten ve onlara adaletli davranmaktan men etmez. Çünkü Allah adalet yapanları sever.”⁸⁷ buyurularak iyilik yapmanın Müslümanlarla sınırlı olmadığını belirtir.

İnfak konusunda Kur'an-ı Kerim'in Bakara sûresinde iki ayet çok dikkat çekicidir: “Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkarmış olduklarımızın temiz ve güzellerinden infak edin. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmadığınız bayağı şeyleri vermeye kalkmayın. Bilin ki Allah Ganî'dir, cömertliğine sınır yoktur; Hamîd'dir, bütün övgülerin sahibidir/övgüye layık olanları gereğince över.”⁸⁸ “Şeytan sizi fakirlikle korkutur, sizi görünür görünmez çirkinliklere sürükler. Allah ise size kendisinden bir bağışlanma ve

⁸³ Muhammet Hamidullah, İslam Peygamberi, II, 176.

⁸⁴ Hadid, 18.

⁸⁵ Bakara, 254.

⁸⁶ Müslim, “Birr”, 43.

⁸⁷ Mümtehine, 8-9.

⁸⁸ Bakara, 267.

lütuf vaat eder. Allah, Vâsi'dir, Alîm'dir".⁸⁹ "İnfak edilenler, Allah yolunda kapanıp kalmış, yeryüzünde dolaşamaz olmuş yoksullar içindir. İffet ve onurları yüzünden, cahiller bunları, zengin kişiler sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. Yüzsüzlük ve yırtıklık ederek insanlardan bir şey istemezler. Nimet ve imkândan infak ettiğiniz her şeyi, Allah çok iyi bilmektedir."⁹⁰

6-Zekât

Sosyal dayanışmanın en önemli ve güçlü müesseselerinden birisi zekâttır. Zekât, İslam'da asgarî yardımlaşmayı sağlayan malî bir ibadettir. Zenginin malının kırkta birini yoksullara dağıtmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de "Allah'ın size verdiği malından siz de onlara veriniz"⁹¹ buyurulmuştur. Servetin sadece zenginlerde dolaşmayıp toplumun tüm kesimlerine yayılması konusunda da. "O servet, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın."⁹² buyurulmuştur. Müslüman'ın malının zekâtını vermesi Allah'a bir şükran, insanlara da bir sevgi ifadesidir. Ayrıca kazancını sağladığı için de yaşadığı topluma bir teşekkür ifadesidir.

Kur'an'da "Hidayet ve müjde, namaz kılan, zekât veren Müslümanlar içindir" denilerek zekât verenlerin çeşitli mükâfatlar kavuşacağı müjdesi verilmiştir.

Bir ayete de "Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz iyilik değildir. Asıl iyi olan, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba, peygamberlere inanan, yakınlarla, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve kölelere sevdiği maldan harcayan, namaz kılan ve zekât verenlerdir."⁹³ denilerek zekâti vermenin iyilik olduğu belirtilmiştir.

Zekât, fakir ve zengin arasında bir köprü vazifesi görür. İkisi arasında güven, saygı ve sevgi oluşur.

⁸⁹ Bakara, 268.

⁹⁰ Bakara, 273.

⁹¹ Nur, 33.

⁹² Haşr, 7.

⁹³ Bakara, 177.

Sosyal dayanışmanın temelini oluşturan zekâtın bir ibadet anlayışıyla fakir, kimsesiz, muhtaç, yetim, yolda kalmış ve borçlulara verilmesi topluma önemli bir kaynaşma, dayanışma ve sosyal bütünleşmeyi kazandırır. Bu da Müslüman toplumun topyekün bir refah seviyesine ulaşması neticesini doğurur. Böylece toplumda dinamik bir ilerlemeyi sağlamış olur.

7-Fıtır Sadakası

Fıtır sadakası zekât gibi malî bir ibadettir. Kısaca “fitre” denmektedir. Ramazan ayında temel ihtiyaçlarının dışında belli bir miktar mala sahip olan Müslümanların kendileri ve velayetleri altındakiler için fakirlere verdikleri belli miktarlardaki malî yardımlardır.

Fitre, bir kişinin bir günlük yiyeceğine eşit bir miktarını bayram namazından önce verilerek yoksulları bayram neşe ve sevincine ortak etmeye yönelik bir sosyal yardımlaşmadır. Bu haliyle toplumda sevinç, kaynaşma ve bütünleşmeyi sağlar. Böylece toplumu daha mutla ve güçlü hale getirmiş olur.

8-Kurban

İslam dininde dayanışma, yardımlaşma ve bütünleşmeyi sağlayan ibadetlerden birisi de Kurban ibadetidir. Kurban bayramında belli niteliklerdeki hayvanları keserek etini topluma dağıtmaktır.

Kurban konusunda Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulmuştur:

“Kurbanlarınızın etleri ve kanları Allah’a ulaşmaz; fakat sizin takvanız O’na ulaşır.”

Şu durumda kurban kesen insan, kestiği hayvanın etini çevresindeki insanlara sunarken samimi bağlılığını da Allah’a sunmuş oluyor. Böylece yoksulları etle doyurarak Allah’ın rızasını kazanmış oluyor. Kurban bir zengin-fakir dayanışmasını sağladığından toplumu bütünleştiren ve zindeleştiren dinamik bir güç olmaktadır.

9-Karz-ı Hasen

Karz-ı Hasen, güzel borç demektir. Güzel borç denmesinin sebebi, ihtiyacı olanları desteklemek, dardan kurtarmak veya kalkındırmak için tekrar ödenmek şartıyla verilen mali destektir. Bu borç vermede kişi aldığı kadarının aynısını tekrar öder. Riba uygulanmaz.. Borçlu ödemede zor duruma düşürülmez. Ödemesinde kolaylık sağlama imkânları da vardır. Bunun için böyle bir borç verme olayına “Güzel borç” denmiştir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de: “Allah’a karşılığını çok çok arttıracığı güzel bir borç verecek olan kimdir?”⁹⁴ buyrulurken inananlar karz-ı hasende bulunmaya teşvik edilir.

Çeşitli kabiliyet ve yeteneklere sahip bir insana veya mesleğine, işine yeni atılmış olan fakat malî imkânsızlıklar içinde kıvranan bir kimseye borç para verilerek onun kalkınmasını sağlamak oldukça güzel bir davranıştır. Böyle bir kimsenin tefecilerin batağına saplanmasına engel olmak iyi bir insanlık borcu olsa gerek. Bu yardım aynı zamanda kalkınmanın da itici gücüdür.

10- İyilik ve Hayırda Yarış

İlke olarak Müslümanlar birbirleriyle iyilik ve hayır işlerinde yarış içinde olurlar. Çünkü Kur’an-ı kerim’de “Hayırlı işlerde yarışınız”⁹⁵ buyrulmuştur. İnsan malını sever ve bu sevgi ile mala bağlılık devamlı insanı iyilik ve hayır yapmaktan alıkor. Bunun için Kur’an-ı Kerim’de “Siz, sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça , asla iyiliğe ermiş olamazsınız. Her ne harcarsanız, şüphesiz ki Allah, onu bilir.” denilerek sevilen bu mallardan Allah yolunda harcaması istenmiştir.

İyilik ve hayırda yarış Müslümanların yardımlarını sadece fakir, düşkün ve kimsesizlerle sınırlı bırakmamış, bir takım hayır kurumlarını kurmayı ve yaptırmayı da sağlamıştır.

Ebu Hureyre’nin rivayetlerine göre Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “İnsan ölünce şu üç şeyden başka ameli sona erer: Devam eden sadaka (hayır),

⁹⁴ Bakara, 245.

⁹⁵ Bakara, 148.

faydalanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat”⁹⁶ Sadaka-i cariye denilen insanların istifade ettiği hayır kurumlarından istifade edildiği müddetçe amel defterinin açık olacağını hesap eden Müslümanlar devamlı bu gibi eserleri yapmışlardır. Bunları yaptırmak ve yaşatmak için vakıflar kurmuşlardır.

Kur’an-ı Kerim ve hadislerle diğer İslâmi kaynaklarda hayır kelimesinin, başta mali fedakârlıklar olmak üzere her türlü yardım severliği ifade eden bir anlamda kullanılması ve Müslümanların bu tür faaliyetlere teşvik edilmesi, erken dönemlerden itibaren Müslümanlar arasında güçlü bir dayanışma ruhu geliştirdiği gibi çeşitli kişi ve kuruluşlarca başta vakıf müessesesi olmak üzere darüşşifa, darüleytam, darülaceze, darüşşafaka, imaret, sebil, köprü, cami, mektep ve medrese gibi kamuya hizmet veren bir çok hayır eserinin meydana getirilmesini sağlamıştır.⁹⁷

Müslümanlar iyilik ve hayır işlerinde yarış ruhuyla dolu olduğu müddetçe toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak her türlü iyi işi yapacakları gibi toplum için bir takım müesseseleri kurarak kalkınmada potansiyel bir güç olmakta devam edeceklerdir.

11-Sosyal Adalet İlkesi

İslâm dini toplumda devamlı sosyal adalet ilkesini gözetmiştir. Fertler arasında gelir dağılımı ilkesini gözetmiş ve servetin belli ellerde toplanarak diğer insanların bunların kölesi haline gelmesini engellemiştir. Kur’an-ı Kerim’de: “ Allah’ın, kentler halkından resûlüne verdiği mal ve nimetler Allah, Peygamber,yakınlar, yetimler, yoksullar, yolda kalmışlara aittir. Bu böyle düzenlenmiştir ki, o mal ve nimetler sizden yalnız zengin olanlar arasında dönüp duran bir kudret aracı olmasın”⁹⁸ denilmiştir. Diğer taraftan sosyal dayanışmayı güçlendirme açısından Hz. Peygamber’in “Komşusu açken tok yatan bizden değildir”⁹⁹ sözü kişilerin birbirini düşünmesi ve yardımlaşması

⁹⁶ Müslim, “Vasiyye”, 14; Ebu Davut, “Vasâye”,14.

⁹⁷ Mustafa Çağrı, “Hayır”, DİA, XVII; s.46.

⁹⁸ Haşr, 7.

⁹⁹ Es-Suyûtî, Celaluddin Abdirrahman b. Ebî Bekr, el-Camiu’s-Sağır min Ehâdisi’l-Beşir en-Nezîr, I-II,ty.,Dimeşk, II,s. 389, hadis no: 7583.

açısından ne önemli bir ilkedir. Gene fakirleri ve muhtaçları gözetme ile ilgili çok sayıda ayet vardır.¹⁰⁰ Esasen zekât, sadaka, kurban gibi malî ibadetler de sosyal adalet ilkesini temin içindir.

Sosyal adalet temin edilememiş olan bir toplumda kalkınmadan ve mutlu bir toplumdan söz edilemez.

SONUÇ

Hiç şüphesiz bir toplumun çeşitli alanlarda kalkınması veya geri kalmış olmasındaki en önemli etken, orada bulunan insanların sorumluluklarıyla doğrudan ilgilidir. Kendilerine ait hata ve ihmalleri başka yerlere yüklemeleri onları sorumluluktan kurtaramaz. Fakat ne hazindir ki, İslam dünyasının geri kalmış olmasını bir çok kişiler insafsız bir şekilde İslam dinine yüklemeye çalışmışlardır. Bu durum son din İslam'a karşı yapılan bir haksızlıktır. Bu iddiada bulunanlar ya İslam dinini bilmiyorlar veya bu muazzez dine kasıtlı iftira atmaktadırlar. Yıllardır kalkınmış olmalarını kendi dinlerine bağlayan bazı batılı misyonerler de bünyelerine dışarıdan adam çekebilmek için çeşitli propagandalar yapmaktadırlar. İslam dünyasının yeterince kalkmamamış olmasını da İslam dinine bağlamak istemektedirler. Fakat gerçeğin hiç de onların dediği gibi olmadığı makalemizde gösterilmeye çalışılmıştır.

İslam dini kalkınma ve ilerleme konusunda ölçüler ve esaslar sunan dinamik bir dindir. İslam'ın bütün esasları insanları geriye değil bilakis ileriye götürücüdür. Onun aziz peygamberi Hz. Muhammet, çalışma ve ilerleme açısından iki günün eşit olmasına bile razı olmaz. O, mutlaka dünden bugün daha ileride olunmasını ister. Gerçekten İslam dinini insaflica inceleyen her akıllı insan, onun geriye götürücü hiçbir hükmünün olmadığını, tam aksine devamlı ilerlemeyi gerektiren esaslarla dolu olduğunu görür.

Bu makalemizde kalkınmayı sağlayan bazı dinamik esaslara kısaca temas edilmiştir. İnsana, akla, tefekküre, bilime, ahlaka, insan haklarına, çalışmaya, yardımlaşmaya, sosyal dayanışmaya verdiği önemi kısaca anlatmaya çalıştık.

¹⁰⁰ Bu konuyla ilgili bazı ayetler için bkz. El- Maide, 89; el-Hacc, 28,36; el-İnsan, 8; el-Beled, 14.

Daha bu konuda anlatılacak birçok husus vardır. Fakat şunu önemle vurgulamak isterim ki, Kur'ân-ı Kerim'de müspet ilimleri tavsiye eden 750 âyete mukabil fıkıh öğrenmeyi iltizam eden 150 âyet bulunmaktadır.¹⁰¹ Müslümanlar sadece müspet ilimleri öğrenmeyi tavsiye eden 750 âyete kulak verseydiler, elbet de en ileri durumda olurlardı. Nitekim bu âyetlere kulak verdikleri devirlerde parlak medeniyetler kurmuşlardır.

Şu durumda geri kalmış olmak, istenilen ölçüde kalkınamamış olmak Müslümanların kendi hatalarıdır. İslam ise ilerlemeyi, kalkınmayı ve yükselmeyi isteyen dinamik bir dindir.

¹⁰¹ Ahmet Hamdi Akseki, İslâmiyet ve Terakkî, İstanbul 1966, s.6.